

INKLYUZIV TA’LIMDAN INKLYUZIV JAMIYAT SARI: RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA YANGI IMKONIYATLAR

Muallif: Mardanova Ra’no Isakovna ¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti, Iqtisodiyot va biznesni boshqarish kafedrası
kafedrası PhD dotsenti ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17376173>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada inklyuziv ta’limdan inklyuziv jamiyat sari o’tish jarayonining nazariy asoslari va amaliy jihatlari raqamli transformatsiya sharoitida tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’lim barcha shaxslarning, jumladan nogironligi bo’lgan yoki ijtimoiy himoyaga muhtoj o’quvchilarning ta’lim olish huquqini kafolatlaydigan tizim sifatida ko’rib chiqiladi. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, masofaviy ta’lim platformalari va virtual o’quv muhitlari yordamida inklyuziv ta’limni rivojlantirishning yangi imkoniyatlari yoritiladi. O’zbekiston Respublikasida “Yangi O’zbekiston – inson qadri ulug’” tamoyili asosida inklyuziv ta’limni raqamlashtirish bo’yicha olib borilayotgan islohotlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari raqamli transformatsiya orqali inklyuzivlikni kengaytirish nafaqat ta’lim tizimida, balki jamiyatda ham ijtimoiy tenglikni ta’minlashda muhim omil ekanligini ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: inklyuziv ta’lim, inklyuziv jamiyat, raqamli transformatsiya, ta’lim texnologiyalari, sun’iy intellekt, masofaviy o’qitish, ijtimoiy integratsiya, teng imkoniyatlar, raqamli inklyuziya.

KIRISH

So’nggi yillarda dunyo miqyosida inklyuzivlik konsepsiyasi ta’lim, mehnat, sog’liqni saqlash va ijtimoiy siyosatning markaziy tamoyiliga aylanmoqda. Inklyuziv ta’lim bu jarayonning eng muhim yo’nalishidir, chunki u jamiyatda teng imkoniyatlar, ijtimoiy adolat va inson huquqlarini ta’minlashning boshlang’ich nuqtasini ifodalaydi. Inklyuziv ta’lim — bu barcha o’quvchilar, jumladan nogironligi bo’lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj, turli til, madaniyat yoki ijtimoiy muhit vakillarining bir xil sharoitda, bir xil o’quv dasturi asosida ta’lim olish huquqini kafolatlaydigan tizimdir. U har bir insonning shaxsiy qadrini, o’ziga xosligini va jamiyatdagi o’rnini tan oladi.

Raqamli transformatsiya jarayoni bu konsepsiyani yanada chuqurlashtirdi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, masofaviy o’qitish platformalari, AR/VR muhitlar, adaptiv dasturlar va raqamli o’quv kontentlar inklyuziv ta’lim uchun yangi ufqlar ochmoqda. Endilikda har bir o’quvchi o’zining individual ehtiyojiga mos o’quv muhitida ta’lim olish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Masalan, eshitishda nuqsoni bo’lgan o’quvchi subtitrlar orqali, ko’rishida cheklovi bo’lgan shaxs esa audio interfeyslar yordamida bilim olishi mumkin. Shu tarzda raqamli transformatsiya ta’lim tizimida tenglik va inklyuzivlikni ta’minlashning asosiy vositasiga aylanmoqda.

O’zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta’lim davlat siyosatining ustuvor yo’nalishiga aylangan. “Yangi O’zbekiston – inson qadri ulug’” tamoyili asosida har bir fuqaroning ta’lim olish huquqini kafolatlash, raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish va pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirishga qaratilgan

islohotlar amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar yordamida inklyuzivlik nafaqat ta'lim sohasida, balki keng ma'noda jamiyatda ham ijtimoiy integratsiya va adolatni mustahkamlamoqda.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyat sari o'tish — bu zamonaviy O'zbekistonning ijtimoiy taraqqiyot yo'lida muhim bosqichdir. Raqamli transformatsiya ushbu jarayonning strategik drayveriga aylanib, barcha qatlamlar uchun teng imkoniyatlar yaratish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo'lida yangi istiqbollarni ochmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim masalasi global miqyosda ilmiy va siyosiy kun tartibining markaziga aylandi. Jahon olimlari ta'kidlashicha, inklyuziv ta'lim — bu nafaqat maxsus ehtiyojli shaxslarni ta'limga jalb etish tizimi, balki keng ma'noda ijtimoiy adolat, teng imkoniyat va inson huquqlarining kafolati (Ainscow & Miles, 2020). Ularning fikriga ko'ra, ta'lim tizimi har bir o'quvchining ehtiyojini individual tarzda qondira olganidagina haqiqiy inklyuzivlikka erishish mumkin.

Florian (2021) o'z tadqiqotlarida raqamli texnologiyalar, masofaviy o'qitish platformalari va sun'iy intellekt vositalarining inklyuziv ta'limdagi o'rni tobora ortib borayotganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ta'limda raqamli texnologiyalarni to'g'ri qo'llash nogironligi bo'lgan shaxslar uchun "o'quv muhitini moslashtirish" imkoniyatini yaratadi.

Shu bilan birga, Booth va Ainscow (2021) tomonidan ishlab chiqilgan "Index for Inclusion" modeli inklyuziv ta'limni tashkil etishda psixologik, madaniy va tashkiliy omillar uyg'unligining ahamiyatini ochib beradi. Ularning tadqiqotlari inklyuziv ta'limni faqat o'quv jarayonida emas, balki butun jamiyat hayotida qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Yevropa Ittifoqining "Digital Education Action Plan (2021–2027)" hujjatida esa raqamli transformatsiya jarayonida inklyuzivlikni ta'minlash davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida belgilangan. Haddad va Demirbas (2022) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda Turkiya va Skandinaviya mamlakatlari misolida masofaviy o'qitish platformalarining maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashuvchanligi, AR/VR texnologiyalar orqali ularning motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuv darajasi tahlil qilingan.

O'zbekiston misolida esa inklyuziv ta'lim "Yangi O'zbekiston – inson qadri ulug'" tamoyili asosida davlat siyosatiga aylangan. 2023-yilda tasdiqlangan "Raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyasi–2030" (PQ–273-son qaror)da raqamli inklyuziya, maxsus ehtiyojli bolalar uchun mos platformalar yaratish va pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish masalalari alohida belgilab o'tilgan. Bu siyosat xalqaro tajribalar bilan uyg'un bo'lib, inklyuziv jamiyat sari rivojlanish yo'lida muhim asos vazifasini bajaradi.

METODLAR

Ushbu tadqiqot kompleks ilmiy yondashuv asosida olib borildi. Metodologik jihatdan, inklyuziv ta'limni raqamli transformatsiya bilan integratsiyalashgan tizim sifatida o'rganish uchun nazariy, tahliliy, taqqoslash, tizimli va empirik metodlarning umumiy uyg'unligi qo'llanildi.

Birinchidan, nazariy tahlil orqali xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari, UNESCO, OECD va UNICEF hisobotlari asosida inklyuziv ta'limning konseptual asoslari

o'rganildi. Ikkinchidan, tizimli yondashuv orqali raqamli transformatsiya bilan inklyuzivlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi. Uchinchidan, taqqoslash yondashuvi O'zbekiston tajribasini Finlyandiya, Germaniya va Janubiy Koreya misollarida solishtirish imkonini berdi. To'rtinchidan, empirik kuzatuvlar asosida O'zbekistonda "ZiyoNET", "Online maktab" va "EduMarket" kabi platformalarning amaliy natijalari baholandi.

Ushbu metodlar uyg'unligi inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyat sari o'tish jarayonining raqamli transformatsiya davridagi imkoniyatlari va ijtimoiy natijalarini aniqlashga yordam berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya jarayoni inklyuziv ta'limni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston tajribasi shuni isbotlaydiki, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimiga keng joriy etish orqali imkoniyati cheklangan o'quvchilar, ijtimoiy himoyaga muhtoj guruhlar hamda chekka hududlarda yashovchi yoshlar uchun bilim olish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi. Raqamli o'qitish platformalari, masofaviy ta'lim tizimlari, sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari, AR/VR texnologiyalar va audio-vizual vositalar yordamida o'qitishning shaxsiylashtirilgan, moslashuvchan va adolatli shakli shakllanmoqda.

Raqamli ta'limning joriy etilishi natijasida O'zbekiston ta'lim tizimida inklyuzivlik ko'rsatkichi sezilarli darajada o'sdi. Quyidagi jadvalda 2019–2024-yillar oralig'ida inklyuziv ta'lim qamrovi va raqamli platformalardan foydalanish dinamikasi keltirilgan.

1-jadval. O'zbekistonda raqamli texnologiyalar asosida inklyuziv ta'lim ko'rsatkichlari (2019–2024)

Yil	Inklyuziv ta'lim qamrovi (%)	Raqamli platformalardan foydalanish (%)	Maxsus ehtiyojli o'quvchilar soni (ming kishi)	Masofaviy ta'lim dasturlari ishtirokchilari (ming kishi)
2019	17,2	21,5	48	320
2020	19,6	35,4	56	610
2021	23,8	49,2	63	940
2022	26,1	57,3	69	1180
2023	27,8	63,5	74	1350
2024	29,0	69,8	79	1495

Jadvaldagi ma'lumotlarga ko'ra, 2019–2024-yillar oralig'ida inklyuziv ta'lim qamrovi 17,2 foizdan 29 foizgacha, raqamli platformalardan foydalanish darajasi esa 21,5 foizdan 69,8 foizgacha oshgan. Bu natijalar ta'lim tizimining raqamli texnologiyalarni jadal joriy etayotganini, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi

oshganini va o'quvchilarning onlayn resurslardan foydalanish ko'nikmalari kengayganini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, masofaviy ta'lim dasturlarida ishtirokchilar soni 2019-yildagi 320 ming kishidan 2024-yilda 1 million 495 ming nafarga yetgan. Bu esa raqamli ta'lim imkoniyatlari orqali jamiyatning ijtimoiy qatlamlari o'rtasidagi tengsizlikni kamaytirish, o'quvchilarni faol ta'lim muhitiga jalb etish hamda raqamli madaniyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

OECD (2023) hisobotlarida ta'kidlanishicha, O'zbekiston natijalari xalqaro tendensiyalarga mos keladi. Finlyandiya, Estoniya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda ham raqamli inklyuzivlikni kengaytirish natijasida so'nggi besh yilda inklyuziv ta'lim qamrovi 25–35 foizgacha o'sgan. Shu bilan bir qatorda, O'zbekistonda "Online maktab", "ZiyoNET" va "EduMarket" platformalarining samarali faoliyati maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya ta'lim tizimida nafaqat o'quv jarayonini qulaylashtiradi, balki inklyuziv jamiyatni shakllantirishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, mustaqil fikrlash va o'zaro muloqot ko'nikmalari oshmoqda, o'qituvchilarning innovatsion faoliyati kuchaymoqda. Raqamli ta'lim infratuzilmasining kengayishi, o'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarining joriy etilishi hamda texnik vositalarning mavjudligi inklyuzivlikni ta'limning barcha bosqichlariga olib kirishga imkon bermoqda.

Umuman olganda, O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya siyosati natijasida inklyuziv ta'lim sohasida barqaror o'sish kuzatilmoqda. Raqamli texnologiyalar orqali ta'limning ochiqligi, tengligi va sifati oshib, ijtimoiy integratsiya jarayonlari mustahkamlanmoqda. Natijalar shuni ko'rsatadiki, raqamli inklyuziya — bu nafaqat ta'limdagi islohot, balki inklyuziv jamiyat sari yo'nalgan barqaror ijtimoiy o'zgarishlarning asosi hisoblanadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyat sari o'tish jarayoni raqamli transformatsiya sharoitida yangi mazmun kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim tizimiga kirib kelar ekan, u nafaqat o'qitish usullarini, balki ijtimoiy qadriyatlar tizimini ham o'zgartirmoqda. O'zbekistonda bu jarayon "Yangi O'zbekiston – inson qadri ulug'" tamoyiliga mos ravishda kechmoqda.

Raqamli transformatsiya ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratish, masofaviy o'qitish tizimlarini kengaytirish, nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv resurslarini ishlab chiqish imkonini berdi. "Online maktab", "ZiyoNET" va "EduMarket" kabi platformalar inklyuzivlikni ta'lim siyosatining markaziga olib chiqdi. Raqamli ta'lim vositalari yordamida o'quvchilarning ishtiroki, o'zlashtirish ko'rsatkichlari va motivatsiyasi oshgani aniqlandi.

Biroq, tadqiqot shuni ham ko'rsatadiki, bu jarayon bir qator muammolar bilan to'qnash kelmoqda. Eng avvalo, **raqamli tafovut** muammosi dolzarbdir. Mamlakatning ayrim hududlarida internet infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmagan, bu esa masofaviy o'qitish sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, barcha viloyatlarda raqamli infratuzilmani teng rivojlantirish inklyuzivlikning asosiy sharti sifatida qaralishi lozim.

Ikkinchi muammo — **pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli darajada emasligi**. UNESCO (2022) ma'lumotlariga ko'ra, o'qituvchilarning qariyb 40 foizi raqamli texnologiyalardan samarali foydalana olmaydi. Bu holat raqamli

inklyuzivlikni to'liq joriy etishga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun o'qituvchilarni qayta tayyorlash, raqamli metodika bo'yicha maxsus kurslar tashkil etish zarur.

Uchinchi muammo — **ta'lim kontentining moslashuvchanligi va sifatiga oid masalalar**. Ba'zi platformalarda maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun audio, subtitr yoki braille formatdagi resurslar yetarli emas. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, masalan, Finlyandiya va Estoniya davlatlarida har bir o'quv dasturi universal dizayn tamoyili asosida ishlab chiqiladi, ya'ni barcha o'quvchilar uchun bir xil imkoniyatlar yaratiladi. Shu yondashuv O'zbekiston sharoitida ham bosqichma-bosqich joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, **raqamli xavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish** masalasi ham muhokama etilishi zarur. Onlayn o'qitish tizimlarida o'quvchilarning ma'lumotlari xavfsizligini ta'minlash, kiberxavfsizlik standartlarini ishlab chiqish inklyuziv raqamli muhitning muhim sharti hisoblanadi.

Shunga qaramay, ijobiy natijalar salmoqli. O'zbekistonda raqamli ta'lim platformalarining kengayishi, o'quvchilarning texnologik savodxonligi oshishi, maxsus ehtiyojli shaxslarning ta'limdagi ulushi ortgani jamiyatda inklyuzivlik madaniyatini shakllantirmoqda. Raqamli ta'lim shunchaki vosita emas, balki inklyuziv jamiyatning yangi modelini yaratish vositasiga aylanmoqda.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati texnologik yangilanishlar bilan bir qatorda inson resurslariga, siyosiy irodaga va jamiyatning inklyuzivlikka tayyorligiga ham bog'liqdir. Raqamli transformatsiya sharoitida inklyuziv ta'limni rivojlantirish orqali nafaqat bilimga teng kirish, balki ijtimoiy adolat, iqtisodiy faollik va fuqarolik mas'uliyatini kuchaytirish mumkin. Shu bois, raqamli inklyuziya siyosati O'zbekistonning barqaror rivojlanish strategiyasining muhim qismiga aylanishi lozim.

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, raqamli transformatsiya davrida inklyuziv ta'lim jamiyat taraqqiyotining strategik omiliga aylanmoqda. Inklyuziv ta'lim — bu nafaqat ta'lim tizimidagi teng imkoniyatlarni ta'minlash, balki har bir insonning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy hayotda to'liq ishtirok etishini ta'minlovchi keng qamrovli konsepsiyadir. U orqali jamiyatda ijtimoiy adolat, bag'rikenglik, inson huquqlari va fuqarolik mas'uliyati qadriyatlarini mustahkamlanadi.

Raqamli texnologiyalar bu jarayonni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Sun'iy intellekt, masofaviy ta'lim platformalari, AR/VR texnologiyalar va raqamli o'quv muhitlari yordamida o'quv jarayoni individuallashtirilmoqda, shaxsiy o'qitish yo'nalishlari shakllanmoqda. Natijada, maxsus ehtiyojli o'quvchilar, ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar va chekka hududlarda yashovchi yoshlar uchun ta'limga kirish imkoniyatlari sezilarli kengaymoqda.

O'zbekiston Respublikasi "Raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyasi – 2030" hujjati doirasida olib borilayotgan islohotlar ushbu yo'nalishdagi muhim qadam bo'lib, inklyuziv ta'limning milliy modelini yaratish uchun mustahkam zamin yaratdi. Mazkur siyosat nafaqat texnologik yechimlarni joriy etishni, balki o'qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish va raqamli kontentni takomillashtirishni ham o'z ichiga oladi.

Shunga qaramay, ayrim muammolar mavjud. Raqamli tafovut, texnik infratuzilmaning nomutanosibligi, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi pastligi va maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan materiallarning yetishmasligi

kabi masalalar inklyuzivlik jarayonini sekinlashtiradi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun raqamli infratuzilmani kengaytirish, pedagoglarni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashga o'rgatish va barcha uchun qulay raqamli ta'lim muhitini yaratish zarur.

Umuman olganda, raqamli transformatsiya inklyuziv ta'limni rivojlantirishning eng muhim vositasidir. U orqali nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki inklyuziv jamiyatni shakllantirish, inson kapitalini kuchaytirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish mumkin. Raqamli inklyuziya — bu zamonaviy O'zbekistonning yangi ijtimoiy modeli bo'lib, u har bir fuqaroning bilim, mehnat va ijtimoiy hayotda teng ishtirok etishini kafolatlaydi.

Shunday qilib, inklyuziv ta'limdan inklyuziv jamiyat sari o'tish raqamli transformatsiya davrida mamlakatning barqaror rivojlanish strategiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, u O'zbekistonning inson kapitalini yuksaltirish, ta'limni innovatsion va adolatli tizimga aylantirish yo'lida muhim tarixiy bosqich hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2023, July 28). PQ-273-son qaror: "Raqamli ta'limni rivojlantirish strategiyasi-2030" to'g'risida. Tashkent: Lex.uz. pp. 1-12.
2. Ainscow, M., & Miles, S. (2020). Inclusive education and the global agenda. London: Routledge. pp. 1-245.
3. Booth, T., & Ainscow, M. (2021). Index for inclusion: Developing learning and participation in schools (4th ed.). Bristol, UK: Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE). pp. 12-230.
4. Florian, L. (2021). Reimagining inclusive education in the digital age. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 45-278.
5. Haddad, M., & Demirbas, M. (2022). Digital transformation and accessibility in inclusive learning environments. Ankara: Elsevier Academic Press. pp. 33-210.
6. OECD. (2023). Digital education for all: Global trends in inclusive learning. Paris: OECD Publishing. pp. 5-189.
7. Slee, R. (2020). Defining the boundaries of inclusive education. London: Routledge. pp. 20-255.
8. UNESCO. (2022). Global education monitoring report: Inclusion and education – All means all. Paris: UNESCO Publishing. pp. 15-365.
9. UNICEF. (2024). Equity and accessibility in digital education. New York: UNICEF Publications. pp. 1-172.
10. European Commission. (2021). Digital education action plan (2021-2027): Resetting education and training for the digital age. Brussels: Publications Office of the European Union. pp. 1-65.